

על שירה חרדית

ערכה של שירה

כל נשמה שפוכה לפרקים באור ועטופה לפעמים בצללים. קטן הגוף מלהכיל את השפע הפתאומי. בין השמחה ובין הצער ששפעת האור ופקעת הצללים מולידיים באדם, מוכרחים לפעמים לעבור את גדות המסגרת הגופנית. צר, מאוד צר נעשה אז בחדרי לב. רוצים לפתוח את כל השערים, לפרוץ את כל המחיצות, ולפנות את הדרך בפני המעינות של הרגשת הלב. האדם אסור באזיקים והוא פורץ לחופש, ולגאולה.

במיצר זה, יכולה מלה אחת לשחרר את האדם. אם מוצאים את הבטוי ההולם לרגש הגדוש וללב המלא על גדותיו אזי מרגישים כבר הקלה ושחרור. המלה, הבטוי, הוא בניהון זה המלאך הגואל היחידי, ואם לא מצאת את הצורה לבטא בה את הויתך הפנימית, אינך עדיין אבוד. אינך יחידי ברגשותיך, ישנם עוד אנשים שזורחת להם שמשך וכואב להם כאבך, בין אלה תחפש את האמן. שיודע לתת שם לרגשותיך. השם והבטוי, בודאי שישמשו הרווחה לצערכם המשותף.

אם יבוא מישוהו אליך ויתפאר כי אינו זקוק לאמן ולמלה גואלת, אל תאמין לו. כל אדם מוכרח שירגיש במיצר הזה, אם פחות או יותר, במשך ימי חייו. ואם הוא מרגיש בו כבר זקוק לאמן ולמשורר, שישיר את שירו אם אין השיר קולע ללבבו, אם אין הוא מזעזע את נשמתו, אזי לא מצא עדיין בו את אחיו לצער, והוא חייב עוד לחפשו. אבל אם ימצא אותו, בהכרח הוא שיקל על נשמתו, ומוכרח הוא לצעוק מופתע: הנה בא גואלי.

כלל אחד ישנו בשירה. במקור השירה, בנשמה, צריך שיהיה דבר משותף ביני ובין המשורר. אנחנו חייבים להיות נילושים מאותו

החומר. שמחתו וצעריו חייבים להיות גם שלי. אני יכול להבין רק שיר כזה, שבעצמי הייתי צריך לשוררו. בינינו מפריד רק הכשרון המכני למצוא את הבטוי, את המלה.

אין זה בכך פלא, שלנו היהודים, ובפרט ליהודים המאמינים, כח זר ומוזר השיר של גויים או של יהודים מתנכרים. אנו יכולים להתפעל מן הצורה, מן השפה, לשמוח על הסגנון אבל בכל אופן לא להזדעזע עד עומק הנפש, בשום אופן לא להשליך את חיינו באש ובדם למען החזון המובע. אנו רק מסופחים להם ולא מרותקים ומחוברים. אנו בעצמנו לא היינו יכולים לשיר כך. במעין שירתנו אין דמעה שכזו. ושיר כזה מוכרח שישאר בשבילנו בלתי מובן.

שירת הגוים

אם אתה תתבונן היטב לשירת האמן, הגאוני ביותר, בין הגוים. אתה מרגיש סוף כל סוף איזה ריח בלתי נעים של תאוות בשרים. הוא שמח בטבע ככלב עם עצם. הוא אין לו כל קשר לעולמות העליונים, לאצילות של הבריאה, לנשמת העולם, לאין סוף. ממילא מאבד הוא גם את אחיזתו הקצוצה בחומר שבטבע. אין זה אלא רגע לפני מוות. ושירתו אינה אלא גניחתו של גוסס, ובשום אופן לא חבלי לידה של יצירה והתחדשות.

אבל אחרת היתה צריכה להיות אצל המשורר המאמין, אם ישנו עוד כזה בתוכנו דברו היה צריך לנחמנו. בשירו הי' צריכים למצוא את הראי של חויות נשמתנו. בבטוי שלו היה צריך להחשף בשבילנו הסוד העמוק של החיים. כי מה הדוי הנורא שלנו המכאיב לנו כל כך, אם לא הרז של קיומנו האישי, הלאומי והאנושי?

לרגע נדמה לך שכבר עמדת על סוד המשולש הזה, לרגע אתה חושב ששמים וארץ כבר נבקעו לפניך והמסכה העבה נתפנתה בפניך, וברגע השני כבר פרשו שוב עליך עננים כבדים ועוטפים את הכל בעשרות הסתרים. ברגע אחד אתה חושב שאתה הטוב והעדין ביותר, וברגע שלאחריו אתה מתבייש להסתכל בפניך עצמך

מחמת קטנותך וחולשתך. אתה מתלבט ביסורים נוראים. נקלע משמים לארץ וחזרה. ובתעיה זו אתה מחפש את ידידך, גואלך את המשורר. מי זה יכול להרגיש זאת יותר מאשר אחיך הנאמן, היהודי הדתי? מתחיל אתה לחפשו בין המשוררים הידועים לך — אבל קשה למוצאו.

היכן הם המשוררים שלנו?

הצעירים שביניהם, יכולים להתיחס למחנה המאמינים, הם יכולים להשתייך באופן רשמי גם ליהדות החרדית המאורגנת, הם יכולים ללכת בקפוטות וכובעים חסידיים, אבל בלבם ונפשם וכל חושם, הם נמצאים יותר אצל רויטש ומרקיש, גיטה והיינה, מאשר בתחום של הרגש והדעת היהודי. לא יועיל להם צירופי השמות, הביטויים הקדושים, התמונות המיסטיות — שירתם נשארת לנו זרה, מחשבתם לא מחשבתנו, ורגשותיהם לא רגשותינו.

וכל כמה שהם צעירים יותר, יותר איום הוא שירם. מתוך השורות נושבת רוח של בית הקברות. הכל עטוף אצלם בתכריכים. בהכל רואים הם מצבות ומתים. אתה מסתכל סביבך, קורא עוד שורה ועוד שורה ומשתומם, משהו לא הצליח לו בביתו ולפיכך הוא מחריב עולמות, משהו דקר אותו והוא חושב שהוא נושא בחובו את דוי העולם. ושמא אתה מעיז להגיד, שאין אתה מבין, כי לפי דעתך אין זו שירה יהודית, כי משם נושבת פעם רוחות של כפירה, אתה חייב כבר לשכוח מלהחשב עוד אצלם מבין על אמנות, על שירה. יש להם הגדרות בדורות על שירת אביב ועל שירת סתיו, שמא יקשה לך להבין, איך זה שרים על אביב, על טבע בלי התפעלות בפני בורא העולם, או מאין נשפך בפעם אחת כ"כ הרבה צער ותוגה על אנשים צעירים, אזי יש לו בשבילך תירוץ מוכן: אני — הוא אומר בהתלהבות — הנני משורר האביב או משורר הסתיו. שמא קשה לך לתפוס, איך זה אפשר שבשירה יהודית לא ימצא רושם של אמונה, סימן של קדושה,

מגע של אלקות — הוא מבטל אותך בכך, שאינך מבין על אמנות „אמנות חייבת לשמש את עצמה“ „אמנות חייבת להיות חפשית“. אלה הם עיקרים.

שמא אתה עקשן קצת, שמא אתה מנסה להדגיש את דעתך, אזי הוא כבר פונה לך עורף ומאיים עליך תיכף במעבר לגויים או אל היהודים, המתנכרים, „אצל היהדות התרדית אין הבנה בשביל אמנות“ „אצל היהודים הדתיים אין מקום למשורר“. הם נופלים ביאוש ומאימים שיעברו למחנות האחרים, במקום שיבינו אותם יותר טוב. ולמה לא יבינו אותם שם אם הלשון והתוכן שלהם הוא היינו הק. ובכן, הם הנם המעוניים. מתבהל אני ושותק. מי יודע הלא מרוממים אותו עד שמים. וסו"ס הלא הוא רק בשר ודם. וכבוד הוא ג"כ עניין של משקל. אסור להתגרות, אולי הם באמת צודקים. אינני מבין באמנות.

אבל כשאני קורא את ספרו של ¹²³⁴⁵⁶⁷ציטלין „השירה לאין סוף“, עורר הדבר אותי להגיד למרות הכל את דעתי בפומבי, והתחזקה בי הידיעה, שאמנם אפשרית שירה יהודית.

אם להגיד את האמת, אינני יכול להמליץ גם על כתבי ציטלין בלי הסתייגויות. על פי רוב יש בכתביו מחשבות מעורפלות, שורר בהם מין עירוב תחומין, אין הוראה ברורה ופסקנית: זה הוא רע וזהו טוב. לקורא נדמה, שציטלין אומר על הכל טוב ועל הכל רע. אנחנו מוכרחים להיפרד ממנו בשאלות פילוסופיות וספרותיות רבות. הוא לא נתן עוד עד היום, למרות התקרבותו לימין את הנקישה האחרונה בדלתה של האסכולה האפיקורסית. הוא לא עשה את חשבונו האחרון עם החילוניים. דיעותיו המשובשות מזינות עוד מוחות רבים של הנוער היהודי, מה שמכאיב לו בודאי, למרות הכל מורגשת בשיריו נעימה יהודית. אף שיש להרהר על הרבה מומנטים שבספרו. המוטיבים הזרים המעטים, למרות צלצולם היהודי, פוגעים בנו בכל זאת. מילא, זה וזה — אבל מוטיבים של אמונה כלום אנו צריכים לשאול בנכר, אצל הגויים?

ובפרט, שואבים המוטיבים הללו מסליחותינו ופיוטינו הקדושים. אפשר גם לערער הרבה כנגד צביון הכתיבה. מצבי נפש ורחשי אמונה אי אפשר תמיד להתאים לצורות קצובות שכאלה.

איך שלא יהיה, מבחינה ספרותית, לפי קוצר השגתי, חייבים לקראו שירה יהודית. אין בספר מן היאוש הפרופיסיונאלי. כל שורה נושמת באמונה ובטחון. אף שצערן של המחבר הוא לאין ערך חזק יותר מקינותיהם של צעירי המשוררים.

היכן המלה היהודית החזקה?

ומנקרת בתוכי שאלה: למה לא נשמע מבני אדם שעומדים לגמרי בתוך תחומנו, את המלה היהודית החזקה, את הנעימה היהודית האמיתית, את המוטיב היהודי הברור?

שיר יהודי חייב לשובב נפש כמעין נובע. שירה יהודית חייבת להיות תשפוכת של דם, מח ודמעות של נשמה סובלת עד תהום. אמנות יהודית חייבת לשקף את הצער של שכינתא בגלותא, את הצער של התרפקות לדעת, לקדושה ועליה. המשורר היהודי הלא חייב להכריח את הקורא, לבכות כשהוא בוכה, לזמר כשהוא מזמר, ולהתפלל כשהוא מתפלל.

אבל, איך יכול משורר דתי להעלות רגשות של תרעומות על היצירה האלקית? איך הוא יכול להשאיר בשירו את הרושם של מתיאש? אצלו הלא צריך שתתנוצץ הבבואה של הנצח, של אין סוף. וכל כמה שלא יהיה מדוכא ורצוץ על האסון הכי נורא, צריך שישמע מדבריו את סוף דבר של אהבת השם, ובטחון בהשם.

בקיצור, שירה חייבת לנבוע ממקור הכי עמוק, מהנשמה האצילית. ואם אין כל תא של העומק הזה ממולא ברגשות יוצרים, לקוב"ה, תורה וישראל, אזי לא תזרום משם שירה יהודית. יותר מתמיד, חסר לנוצר שלנו, התחזקות באמונה, בטחון מוצק, ועיקרונים קבועים. האם מקבלים הם את זה מהספרות

האירופאית? האם רוכשים הם את זה אולי מהספרים החדשים, הכולעים אותם היום, נגיד אפילו מהטובים שבהם? ^{המכיר את} הספרות הזו הלא יודע, שהיא מלאה יאוש, ספקות, פסימיות, ושגעון של איבוד לדעת. כל השירה היהודית של היום מכלה כל רגש יהודי טוב, ומרקיבה את הנימה היהודית הכי עדינה. למה להביא בזמן שכזה ^{אחרי 1234567} מן הנכר? למה לא יתקרבו המשוררים הצעירים למקור היהודי? למה לא להדבק ביהדות בלי תערובת של נכר? ינסו את זה. יתחילו לכתוב ברוח יהודי, ושירתם תהיה רק אז לבבית, קרובה, ושולטת בלב היהודי.

מה זה מוסר?

•א•

בשביל היהודי הפשוט אין זו בגדר בעיה כלל. כל אחד יודע את מובנה של המלה "מוסר", היא מאד פופולארית אפילו בין הקהל מהמעמד הבינוני: הוכחות על עוולות או דברי אזהרה על עבירות מקריות לעתים קרובות כורכים את המוסר עם אדם "מוכיח", או עם ספר "ספר מוסר". המלה "מוסר" מצלצל לדאבוננו, בקרב העם היהודי בצורה מאד בגלית, גרועה, הצבור, ובמיוחד אותו החלק המשכיל לכאורה, הפך לאחרונה אפילו את מהותו של המוסר למשהו זול. תכופות מבטאים את המלה מוסר בחצי אירוניה. מדוע? הסיבה היא פשוטה מאד ומהותו של המוסר עצמו גורם לכך במידה מסויימת. המוסר מגלה את חשיבותו רק לאותו אדם העומד עליו ברצינות, העמל עבורו בכל כוחותיו. ולא, נחשב המוסר כדבור זול או כחטוט בלתי נעים.

לאמתו של דבר, הרי המוסר, במלים פשוטות, יהדות, או החלק הניכר ביותר ממנה, המוסר הנו פירוש בלבד ליהדות. במוסר מתבררת ומתלבנת הדרך השמושית, הגישה הממשית אל היהדות. באם רוצה היהודי ברצינות ביראת ד', אם הוא מחפש עצות לזו, הרי המוסר מראה לו את הדרך המתאימה לו ביותר. אלא מה? כאשר עוברים על המוסר באירוניה, אין זו הוכחה כלל על הכרח חשיבותו. הירידה הכללית ביהדות גורם להערכה הקלה של המוסר. שטחיותו של הדור לגבי כל הקשור בנצחיות, מביאה ממילא לביטול מתנה זו כמו מוסר.

חסרה על כן, ההקרבה למוסר, לא הדרך חסרה אלא ההתחזקות, אין כאן צורך בחידוש כי אם בהתחדשות שואלים אתם בודאי: מוסר הוא אמנם טוב מאד. אולם בכל זאת לא יותר מאשר חלק